
Copii evrei și copii creștini – amintiri din copilărie din vremuri apuse.

Studiu de istorie orală

Aura PINTEA

Cuvinte cheie: istorie orală, Maramureș, epoca interbelică, copilărie, evrei, creștini, relații interetnice.

Mots-clés: histoire orale, Maramureș, l'époque d'entre les guerres, juifs, chrétiens, rapports entre les ethnies.

Considerații introductive

Copilăria reprezintă pentru fiecare dintre noi perioada cea mai bogată în sentimente, trăită cu cea mai mare intensitate, pentru că e vârsta acumulărilor de tot felul, de la cele senzitive la cele intelectuale, este timpul sincerității, al nevinovăției, dar și momentul în care suntem cel mai ușor de influențat sau de modelat. Este de asemenea intervalul de timp cel mai ușor de readus în memorie, de povestit și de rețrăit, pentru că s-a imprimat definitiv în mintea și în sufletul oricărui dintre noi.

Studiul de față este realizat pe baza interviurilor realizate cu persoane care s-au născut și/sau au trăit perioade de timp mai scurte, mai lungi sau întreaga lor viață în zona ce acoperă actualul județ Maramureș, sau cele patru Țări străvechi: **Țara Maramureșului**, întinsă pe Văile Mării, Izei și Vișeuului, **Țara Lăpușului**, **Țara Chioarului** și **Țara Codrului**.

Metodologia de lucru folosită la realizarea interviurilor a fost specifică istoriei orale. Având la bază întrebări și răspunsuri verbale, apelul la ancheta orală a deschis calea formulării unor ipoteze interesante și valide, dar și a recoltării de informații în vederea testării ipotezelor și nu în ultimul rând pentru a obține informații suplimentare celor obținute prin alte metode¹. Am avut în vedere faptul că odată cu creșterea intervalului de timp dintre petrecerea unui eveniment și momentul mărturiei crește și probabilitatea ca răspunsurile oferite de persoana interviuată să conțină lacune de informație, dar și faptul că același eveniment să fie perceput diferit de mai mulți indivizi în funcție de o serie de factori externi sau interni.

În cele mai multe dintre interviuri, copilăria intervievaților se suprapune perioadei interbelice. Amintirile din această parte a vieții sunt pentru ei plăcute, pline de un parfum aparte, și ușor de extras din memorie. Martorii evrei au acceptat cu deschidere a rețraii momentele copilăriei de dinainte de deportare, unii refuzând chiar să vorbească de perioada în care au început manifestările antisemite. Anii copilăriei, indiferent de starea socială a intervievaților, au rămas adânc însemnați în memoria afectivă, chiar dacă în momentul povestirii, sunt deseori intercalate și amintiri mai puțin plăcute, ale unor evenimente trăite în alte perioade ale vieții.

Am selectat poveștile de viață a 19 persoane, (9 bărbați și 10 femei) de naționalități diferite: 12 evreiască, 5 română, 1 ucrainiană și 1 maghiară), născute între 1921 și 1948, cărora li s-au luat interviuri în perioada decembrie 2005 – mai 2012, unora în repetate rânduri și/sau de către cercetători diferiți, precum și un interviu colectiv cu mai mulți locuitori din Strâmtura, după slujba de duminică. Intervievații sunt atât evrei, dar și creștini care au avut vecini, colegi sau parteneri de viață evrei, ale căror povești se împletesc și se completează.

Însă în studiul nostru nu s-a pus accentul atât pe date istorice și nume, ci mai ales pe considerații personale, percepții și secvențe de viață cotidiană, de viață familială, socială, religioasă, evocând ambianța unui sat, oraș, timp istoric, vizându-se obținerea povestirilor de viață. „O povestire a vieții înseamnă mai ales explorarea unui câmp de posibilități: detaliile, relatarea faptelor concrete ale trăitului, complexitatea implicărilor emoționale ur-

1 Septimiu Chelcea, *Tehnici de cercetare sociologică*, București, Ed. SNSPA, 2001, p. 127.

nesc percepția din încremenirile ei și o fac să se deschidă sensului, sensurilor”². Cu toate aceste trebuie avut în vedere că „povestirea nu este viața însăși: povestitorul selecționează, orientează, ordonează, assemblează, proiectează experiența după o logică a posteriori care este cea a locutorului în momentul narațiunii”³.

Relațiile dintre neevrei și evrei acoperă o paletă largă. De la a-i numi pe evrei „frați, „buni prieteni”, până la a le adresa apelative ca „jidani”, „jidovi”, și chiar la a-i „ciufuli”, „tachina” sau a-i „trage de perciuni”. În cazul copiilor, mai mult chiar decât la adulți, opiniile, senzațiile nu sunt atât de tranșante. Nu există delimitare clară uneori între prietenie și prejudecăți, între sentimente și educație, între ură și milă. De multe ori momentul istoric determină reacții contradictorii cu cele avute cu puțin timp în urmă. În interviuri se constată schimbări radicale de sentimente de la o faptă la alta, povestite uneori în aceeași frază. În general când este vorba despre evrei, creștinii nu au o reacție uniformă, ce s-ar putea prevedea. Ei pot încerca toată gama sentimentelor și opiniilor, până la refuzul total de a exprima o părere. Această dilemă este exprimată și de Emil Cioran: „Reacția noastră față de ei este aproape întotdeauna turbure: prin ce comportare precisă să ne acordăm cu ei, cand ei se situează deasupra și totodată dedesubtul nostru, la un nivel care nu este niciodată al nostru? De aici o neînțelegere tragică, inevitabilă, pentru care nimeni nu este răspunzător”⁴.

Perioada interbelică / Anii '40 / Perioada postbelică

Primele contacte ale evreilor cu creștinii se produceau în timpuriu, din momentul în care învățau să meargă și să comunice. În curtea comună specifică orașelor, sau pe ulițele satului, copiii se jucau împreună fără deosebire de etnie și religie, în perioada interbelică și postbelică.

În perioada interbelică, în Sighet și împrejurimi, se desprinde din relatări o atmosferă pașnică, idealizată poate și de trecerea timpului, atât din partea **evreilor**: „cu toții ne înțelegeam foarte bine. Aveam vecini români, unguri, ne jucam pe stradă împreună. Și fratele meu avea prieteni din toate națiile. Nu era nici o deosebire”⁵; „Ne-am înțeles foarte bine, nu era diferență că ești evreu sau ești român. Am trăit toți ca oamenii. Dar, din păcate, n-a ținut mult”⁶ „noi nu am avut neplăceri cu vecinii, nu s-a pus problema că tu ești ungur, tu ești român. Copiii s-au jucat cu toții împreună”⁷, cât și din partea **creștinilor, maghiari**: “Eu vă spun că pe strada noastră într-adevăr că erau copii, dar nu le-a trecut niciodată prin minte să... un creștin să strige după el “jidani” sau să avem probleme. Și de dimineața până seara eram pe stradă că ți-era mai mare dragul, era strada plină, într-adevăr erau și copii și tot acuma te poți duce și nu vezi copii. Da, așa este. În orice caz, eu numai amintiri frumoase am cu ei. Nu cunosc divergențe pentru că... Poate au fost”⁸, **ucrainienii**: „Nu știu cu alții, dar cu familia mea eram tare buni prieteni. Tare buni prieteni. Și în al doilea rând eu eram copil mic și mergeam – că ei sămbăta nu făceau foc, nu mulgeau animale – eu aveam trei familii, aveam grijă de ei”⁹ sau **români**: „Da’ ne jucam, unguri, români, evrei, nu conta. Acolo tăți eram ca frațiorii”¹⁰. Doamna Deutsch evada „turnul de fildes”, cum numește ea casa părintească, casa moșierului din Băița de Sub Codru, împreună cu o prietenă româncă: „Aveam o pretină, Viorica, mai trăiește, se îmbrăca în hainele mele, eu mă îmbrăcam în hainele ei, m-a învățat să dansez. Fugeam duminica într-o șură, acolo se dansa și-mi plăcea la rochia aia, pindileauă, da, una peste alta. Cea de deasupra era mai largă și nu știu, trei sau patru jos era una strâmtă și cu dantelă și-mi plăcea cum se învăteau acolo și dansau. Părinții mei nici nu știau că eu fugeam să văd și eu cum se dansează”¹¹.

Excepție face o perioadă al cărei început variază în percepția intervievaților. Ea începe de cele mai multe ori odată cu ocupația hortystă. Intrarea maghiarilor în Sighetu Marmăției, povestește Golda Solomon, îl face pe tatăl

2 Povestea vieții ca formă de explorare a memoriei comunitare, prefață de Smaranda Vultur, în Memoria salvată, Evreii din Banat, ieri și azi, coord. Smaranda Vultur, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 9

3 Valentin Orga, Război și pace. Povestiri ale germanilor din România, în volumul Sașii transilvăneni între statornicie și dezrădăcinare, editat de Corneliu Gaiu și Valentin Orga, Bistrița, Editura Accent, 2006, p. 261

4 Emil Cioran, Evreii, un popor de solitari, Editura Teșu, București, 2001, p.58.

5 Interviu cu Mezei Margareta, publicat în vol. Shoah în Transilvania de Nord, editor Ioana Cosman, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, p. 223.

6 Interviu cu Haia Macarie, *ibidem*, p. 207.

7 Interviu cu Golda Solomon, *ibidem*, p. 272.

8 Interviu cu Sarkody Elisabeta.

9 Interviu cu Botnariuc Mihai.

10 Interviu cu Privighei Iuliana.

11 Interviu cu Deutsch Rozalia, publicat în vol. Depoziții despre viață și moarte, Holocaustul din Nord-Vestul Transilvaniei, editor Ioana Cosman, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p.309.

ei să aibă o reacție premonitoare: „Nu s-a bucurat deloc. Tăticul, fie iertat, a zis: «Nu pe maghiarii ăștia i-am așteptat noi.» În timpul lui, când a fost el tânăr, sub unguri, a fost altfel. Nu s-a făcut deosebire între om și om. Orice erai, ai fost considerat om, nu se făcea deosebire că tu ești ungar sau român. Toți au fost la fel. Și a spus că nu pe ungurii ăștia i-a așteptat, fiindcă a văzut că este o mare deosebire”¹².

Aceeași impresie o are și Mezei Margareta, cu nuanțarea că lucrurile încep să se înrăutățească odată cu emite-re-a legilor rasiale. „Până n-au venit ungurii în '40 nu era nici o deosebire. Cu toții ne înțelegeam foarte bine. Nu era nici o deosebire până când n-au venit la putere antisemiții, cei care au făcut legile rasiale”¹³. Martora anonimă descrie ca ideale relațiile interetnice până în anii '40. Despre felul în care au evoluat lucrurile după ocupația maghiară refuză să vorbească. „Odată n-am auzit ca unu să facă rău la celălalt. Dar numa-n anii '30 vorbesc. Din '40 nu mai vorbesc încolo. Că de la '40... S-au schimbat... 360 de grade. Acolo nu se poate vorbi”¹⁴. În continuarea discuției, după ce au pomenit care a fost finalitatea tristă a conviețuirii lor, martorii se lansează în descrieri mai nuanțate ale relațiilor bune între evrei și creștini.

După întoarcerea evreilor din deportare, relațiile sunt civilizate, la fel ca înainte de război. Doamna Sarkody își amintește copilăria petrecută în Sighetul anilor '50: „atunci nu aveam probleme să închidem porțile sau ceva, porțile erau deschise, curțile erau deschise, și ne jucam pe stradă. Eram tot timpul cu ei [vecinii evrei] împreună, dacă le era foame intrau la noi în curte și cereau pâine cu untură și cu cozi de ceapă, astea sunt amintirile care mi-au rămas așa în memorie, pentru că eram cu ei împreună”¹⁵. Se poate observa faptul că micuții evrei se abăteau uneori de la Legile Kashrutului: „Da' eu dacă-mi aduc bine aminte, veneau la noi și mâncau pâinea cu untură, aia tot de porc era. Eu mâncam la ei, dar untură de găscă, dar la noi când veneau, eu rețin că numai pâine cu untură, dar de porc”. Un martor român povestește despre aventurile prietenului său evreu: „Venea la noi pe ascuns că de obicei avea un unchi care îl bătea. Îl ducea de urechi, de perciuni îl ducea de la noi. Știu că mânca lapte și slănină. Îmi zicea: «Să nu-i spui că am mâncat slănină. » Cred că aveau interdicția asta de a mânca grăsime și carne de porc. Dar mânca losălă, mânca”¹⁶. Și doamna Freund, evreică, mărturisește că la cincisprezece ani a încălcat legile „sigur, eram tineri și am mâncat slănină. Ne-am dus la excursie și acolo toată lumea a fript slănină. Sigur că și noi am fript”¹⁷.

Copiii care își petreceau timpul împreună învățau involuntar și limbile materne ale tovarășilor lor de joacă: „Deja cu mama am început limba română, dar am știut și română și ucrainiană. Și am învățat și limba evreiască, cu vecinii, știam aproape... știam totul, deci când un evreu spunea ceva eu înțelegeam totul. Știam totul, fără probleme, cu ei permanent conversam. Și cu copii, ne jucam, deci joaca era permanent cu evreii. Eram înconjurați de opt familii de evrei”¹⁸. „La noi se vorbea în diferite limbi. La noi în familie se vorbea idiș. Dar de mic copil eu am învățat 3 limbi deodată. Am învățat și idișul, am învățat și românește, am învățat și ungurește. Acolo în jur erau mai mulți copii de maghiari... și știți cum sunt copiii, repede învață unul de la altul”¹⁹. Din păcate, în timp, aceste cunoștințe s-au pierdut, spre regretul unora: “când eram mică știam câteva cuvinte și nu mi-am dat silința și mi-e rușine. Mi-e rușine că n-am învățat pentru că aveam posibilitate cu ei împreună. Dar atunci câteva cuvinte am știut. Ei vorbeau ungurește, vorbeau românește și vorbeau o limbă care noi n-o înțelegeam...”²⁰.

Pentru creștini, mâncarea tradițională evreiască era o curiozitate care putea fi în rare cazuri satisfăcută. Domnul Bedeauan, care consuma clandestin matzah-ul tradițional, îl descrie astfel: „La Paștile lor făceau așa un fel de... clătite dar mai uscate, mai mari, și nu știu cum le coceau pe plită sau ceva, toate erau arse cu niște bule negre pe ele cum le ardea, cum le prăjea așa. Și din aia cred că mâncau, de aia îmi aducea losele. Îmi aducea câte... dar și aia cred că o fura că o aducea subsioară ruptă așa ... să mănânc”²¹. „Păi cum o venit ea [colega româncă] la noi și o mâncat pască de exemplu. Or o mâncat ce se prepara din pască. Și-o fost foarte mulțumită și i-o plăcut. Așa o fost între noi”²². „De sărbătorile lor ori bomboane ori... deci făceau cadou, când avea serbare și ne aducea așa ... uscate păștile. Ne bucuram de numa, nu dădeam nici

12 Interviu cu Golda Solomon, publicat în vol. *Shoah...*

13 Interviu cu Mezei Margareta, publicat în vol. *Shoah...*

14 Interviu cu Anonima.

15 Interviu cu Sarkady Elisabeta.

16 Interviu cu Bedeauan Ioan.

17 Interviu cu Freund Veronica, realizat de Aura Pintea.

18 Interviu cu Botnariuc Mihai.

19 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

20 Interviu cu Sarkady Elisabeta.

21 Interviu cu Bedeauan Ioan.

22 Anonimă.

*o bucățică la ceilalți așa ne bucuram când primeam câte o păscuță de aceea. Ca copiii, se bucură pentru orice*²³. Gusturile simțite în copilărie în bucătăria vecinei evreice, care gătea și pentru comunitate nu pot fi recuperate de către doamna Sarkody: „Ciolentul, de aia îmi amintesc pentru că îmi plăcea la nebunie și maică-mea a furat rețeta lor și eu n-am vrut să stau lângă maică-mea să învăț rețeta corect, foarte bine și niciodată nu-mi reușește așa. Nu simt gustul acela ce l-am simțit atunci”²⁴.

Primii ani de școală: Școală religioasă (Heder); Școală de stat

Spre deosebire de copiii creștini care rămâneau încă toată ziua în supravegherea familiei, copiii evrei erau trimiși în perioada interbelică de părinți la **Heder**, școala religioasă organizată pe lângă sinagogă și care îi introducea, treptat, după puterea lor de înțelegere în primele noțiuni despre iudaism. „Copiii de la vârsta de 3 ani erau obligați de părinți. Deja de la vârsta de 3 ani am umblat la Heder. Școlile astea au fost patronate de învățători angajați de părinți și unii de comunitate”²⁵. Iată cum descrie un român hederul: „Adică, școală, ore de religie, cum ar veni, dar în felul lor de a organiza-o. Copiii lor mergeau la școală, nu era separat, doar ore de religie, de educație în spiritul lor, de comunitate”²⁶. Condițiile în care se țineau cursurile depindeau de puterea economică a comunității: „școala evreiască era într-o clădire a comunității (din Ariniș, n.r.), într-o încăpere era biserica, alăturat de ea era școala asta care se ținea cu 15-16 copii de diferite vârste, concomitent. Bunînțeles, fiecare începea cu alfabetul”²⁷. În Sighet, copiii evrei erau mulți chiar și după întoarcerea din deportare: „că știi că ne ducem la haider și era o gălăgie infernală. Așa că ne-o rămas expresia, când făceam gălăgie pe stradă sau așa ceva, striga maică-mea: «S-o mutat haiderul la noi în curte, ce se-ntâmplă?»”²⁸.

Viața grea de la sate de după Primul Război Mondial îi făcea pe părinți să prefere ajutorul copiilor în gospodărie în pofida educării lor la școală. „O fost altă viață pe timpul ăla. O fost mai înapoiată lumea. În primul rând nu știu au carte. Foarte mulți copii nu învățau carte. «A, doar nu l-oi face popă, sau învățător sau notarăș!» Și-atunci stăteau acasă, să lucre la câmp, mereau cu animalele”²⁹. Deoarece comunitatea îi obliga să urmeze Hederul, copiii evrei aveau un avantaj: „asta o fost un avantaj pentru copiii de evreu pentru că acolo n-au existat analfabeți. Pentru că o fost obligatoriu, prin religie să faci, școală”³⁰. Și acasă, copilul era verificat de capul familiei în legătură cu progresul său: „La noi era obiceiul la evrei, că băieții în fiecare sâmbătă după-masă să se prezinte în fața familiei, a bunicii, a bunicului sau unchiului care răspundea și trebuia să prezinte darea de seamă, ce-a învățat în săptămâna trecută. De multe ori ziceam: «Apăi du-te vezi-ți de treabă eu nu știu să citesc, numa’ din cartea rabinului, numa’ din Heder, aicea nu știu să citesc, din cartea asta, nu cunosc, cartea asta». No, așa a fost obiceiul. Da’ trebuia neapărat să te prezinți”³¹.

Copiii evrei continuau să meargă la heder și după ce erau înscriși la școala de stat, românească: „de dimineată, de la 6 la 8, mergeam la școala evreiască, iar de la 8 mergeam la școala românească”³². În unele localități programul era și mai complicat și în strânsă legătură cu programul școlar oficial: „când am ajuns la vârsta de 6 ani, 7 ani, am mers în clasa I-a. Dimineata, primul lucru era să merg la Heder și de-acolo mergeam la școală. De la școală mergeam acasă, mâncam, stăteam vreo 2-3 ore acasă și după masă, cam pe la ora 2-3, depinde cât era școala, mergeam la Heder. Cu cât creșteai mai mare, aveai mai multe ore și mergeai mai târziu la Heder”³³. Acest program deosebit de încărcat și pentru zilele noastre avea drept consecință disciplinarea copiilor. Concluzia trasă de un domn care a trecut prin această experiență a fost: „Au fost foarte, foarte chinuți copiii de evrei”³⁴. Un interviuat de naționalitate română povestește frustrat despre colegii săi evrei: „cântau acolo și aveau caietele lor dar nu ți-ar fi arătat o dată să vezi cum scriu, ce fac, ce ăsta. Erau foarte instruiți, foarte secreți. Nu puteai să înțelegi ceea ce se preda sau ce fac. Probabil că nu le-o fi spus sau i-a speriat, sau erau ei... că nu se putea să divulge câte unul ceva”³⁵.

23 Interviu cu Privighei Iuliana.

24 Interviu cu Sarkody Elisabeta.

25 Interviu cu Fulop Desideriu realizat de Aura Pintea.

26 Interviu cu Pop Ștefan.

27 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

28 Interviu Cu Sarkody Elisabeta.

29 Interviu cu Fulop Desideriu realizat de A. Pintea.

30 *Ibidem*.

31 Interviu cu Markovits Paul, Aura Pintea.

32 Interviu cu Simeon Leighter.

33 Interviu cu Markovits, Paul, realizat de Aura Pintea.

34 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

35 Interviu cu Bedeuan Ioan.

Limita de vârstă până la care se urma hederul era în general de 13 ani, când se termina și școala elementară. „Nu absolveai clasa I, clasa a II-a, clasa a III-a, ci practic făceai, era un ciclu, no. Ai ajuns până aici, mergem mai departe”³⁶. Unii elevi mai pasionați de religie, sau la recomandarea părinților, continuau studiul în școli superioare care existau în orașele mai mari: „Exista în Baia Mare Yeshiva, sub conducerea rabinerului Kraus, ăsta a fost unul din cei mai renumiți rabineri din Baia Mare, Yeshiva este școala superioară a religiei. Nu trebuie neapărat să devii popă sau rabiner. La bază era religia, explicarea și discutarea Torei, dar se învăța începând de la dreptul iudaic, istorie și ba chiar și niște reguli de conviețuire pe baza religiei și chiar probleme superioare de comerț”³⁷.

La școala de stat, relațiile dintre evrei și creștini în prima parte a perioadei interbelice au fost foarte bune: „Eu, de exemplu am umblat la școală cu fata farmacistului care era român, și cu fata hornarilor, aia o fost unguroaică, și eu evreică. Am fost foarte bine toate trei prietene”³⁸. Dar odată cu evoluțiile politice se deteriorează și relațiile interumane: „Da, la început era foarte bine, până în anii '37-'38, când o început cu legionarii, cu cuziștii, atunci o început prigoana cu evreii și-apăi,... s-o resimțit și în copilărie. Și la școală de exemplu. Eu am fost un elev destul de bun, dar de 7 n-am putut trece, de notă. Pentru că învățătorul nostru era chiar șeful legionarilor din comună. Imoc Paul îl chema. Și-apoi el s-o dus în război și n-o mai venit altul, a murit pe front”³⁹. Din 1940, după preluarea Transilvaniei de Nord de către Ungaria, în școlile de stat este introdusă limba maghiară ca limbă oficială și atât românii cât și evreii au avut de suferit. Doamna Freund a avut experiențe neplăcute în mod repetat. „Câteodată și profesoara zicea: «Jidancă proastă.» Era româncă. Sau: «Ce-i aicea, ca la jidani?» și foarte urât vorbea cu noi. Foarte, foarte urât”⁴⁰. Bedeauan Ioan, precizează că în Călinești, satul unde a mers la școală, evreii nu aveau rezultate bune la învățătură, deși aveau avantajul de a ști de acasă ungurește: „Erau foarte mulți evrei, și am avut colegi în clasă la mine vreo 8 sau 10 colegi evrei, în clasă. ăștia știau ceva ungurește că în familiile evreiești se vorbea și ungurește, dar erau proști. Erau din cale afară de... la învățătură. Deși știau ungurește nu, nu, la lecții erau zero”⁴¹.

Prieteniile dintre copii începute la școală erau continuate și în familie. „De exemplu dacă o fost Crăciun eu am fost invitată la aia româncă, o știut că ce e voie să mănânc în afară de carne. Și atunci acela o fost pe masă. Adică pe farfuria mea. O fost la mine sărbătoare, atunci ea o venit la noi. O fost o prietenie, nu se poate spune, fără nici o rețineră”⁴². Aceeași societate o avea și Deutsch Rozalia, care trăia într-o localitate mai izolată: „Mama, ca să nu mă plictisesc în vacanță, chema prietene din Baia Mare, din Cehu, ca să nu fiu singură. Ea nu mă lăsa să merg de acasă, ci veneau prietenii acolo, ca să nu mă plictisesc. Vara aveam musafiri, ne duceam în grădină, aveam și poze cum ne urcam în pomi”⁴³.

Primele alegeri în viață: ucenicie sau liceu

După terminarea claselor elementare, părinții hotărâu alături de copii, și deseori în locul lor, calea de urmat, în funcție de ce doreau sau puteau să ajungă în viață. Cei mai mulți având o condiție medie, sau fiind din orașe sau sate mai îndepărtate, fără licee, alegeau calea uceniei. „un frate o învățat ceva tehnic pentru a repara motoare, batoze. De la maistru o învățat așa. Ori celălalt o fost blănar. Și-atuncea o învățat blănărie. După aia celălalt o fost ucenic la un comerciant, și-atuncea el a învățat comerț. Ca să aibă ocupație, că era de 16-17 ani. Ce să facă? Să hoinărească? Așa ceva nu era. Nu erau baruri, nu era crâșmă. Era crâșmă, da' nu pentru ei.” „[frații] învățau meserie, sora mea o învățat croitorie, fratele mai mare o învățat cizmăria, fratele pe care îl am încă în viață, ăla o fost croitoria o învățat-o și eu n-am apucat încă să învăț meserie, pentru că eram școlar pe vremea aia. [când a fost deportat]”⁴⁴. Pentru fete în special, care proveneau din familii mai înstărite exista posibilitatea continuării studiilor în particular: „O venit o profesoară de la Satu Mare și ea o avut acolo vreo 20, numai copii evrei. Și-au plătit părinții și din asta o trăit profesoara. Și-o venit aici la noi și ne-o predat, matematică geografie, istorie”⁴⁵.

Copiii evrei care erau înzestrați intelectual și ai căror părinți dețineau puterea financiară pentru a-i susține, urmau cursurile liceelor din orașele mari. În anul 1919 se deschid la Sighet importante școli românești: Liceul

36 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

37 Interviu cu Paul Markovits, realizat de Aura Pintea.

38 Interviu cu Anonima.

39 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

40 Interviu cu Freund Veronica, realizat de Aura Pintea.

41 Interviu cu Bedeauan Ioan.

42 Interviu cu Anonima.

43 Interviu cu Deutsch Rozalia.

44 Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

45 Interviu cu Anonima.

„Dragoș-Vodă”, Liceul de fete „Domnița Ileana”, Școala normală de băieți „Regele Ferdinand”, un gimnaziu comercial mixt, un liceu comercial de băieți, un liceu comercial de fete⁴⁶. Din cadrul acestora nu lipseau nici elevii evrei: „*la Sighet erau foarte mulți evrei. Mulțimea mergea la Școala Comercială, la Liceul Dragoș Vodă, Domnița Elena. Dar câțiva părinți totuși și-au dat copiii la călugărițe. Fetițe. Că așa era gimnaziu pentru fete*”⁴⁷. Deși pare ciudat ca evreii să apeleze pentru educația fiicelor lor la o școală catolică, așa cum reiese din Matricula Gimnaziului romano-catolic de fete din Sighetu Marmăției, în anul școlar 1931-1932 sunt înscrise 63 de eleve evreice din totalul de 119, în clasele I-III⁴⁸. Magda Fleischmann confirmă acest lucru: „*am avut colege evreice, pentru că școala asta era renumită. Aveam o colegă Junger Sari, tatăl ei era dentist, era una Kaufmann, tatăl ei era comerciant mare, se vedea pe ele că erau îmbrăcate drăguț. Erau vreo 3 fete*”⁴⁹ „*era apoi una Koch. Vezi că-mi aduc aminte și pe nume, aia era o fată foarte bogată, tatăl ei era mare comerciant de lemne*”⁵⁰.

În Baia Mare, în 1933 Paul Krizsan⁵¹ pomenește doar despre existența Liceului de băieți „Gh. Șincai”, Gimnaziului de fete, Școlii de Meserii, Școlii Miniere a Statului și Școlii de ucenici industriali și comerciali.

La Liceul „Gh. Șincai” procentul elevilor evrei era mult mai mic, însă ținând seama și de ponderea populației evreiești în oraș. Domnul Markovits, fost elev al acestui liceu, precizează: „*în Baia Mare nu se puneau problema ca eu ca evreu să nu merg să învăț la Liceul Gheorghe Șincai*”⁵². În anul școlar 1920-1921, al doilea an de la înființare, erau 2 elevi izraeliți în clasa I-a, iar în restul claselor II-VIII nu mai regăsim niciunul. În anul școlar 1931-1932 sunt înscrși 247 de elevi în clasele I- VII, inclusiv elevi particulari, din care 35 sunt evrei. În 1938-1939, din 226 de elevi, 28 sunt evrei, însă din 90 de elevi particulari 22 sunt evrei⁵³. La Școala Civilă de fete din Baia Mare, ponderea elevelor evreice este mai mare, 25 din 99 de eleve înscrise în anul școlar 1919-1920, în clasele I-IV⁵⁴. Însă doar 5 promovează, 18 părăsind școala, „disertând” în timpul anului școlar și una neprezentându-se. Părinții lor aveau ocupații variate, cei mai mulți fiind negustori, unora precizându-li-se și specializarea (de poame, lemne), pictori, proprietari, croitori, ceasornicari, cârciumari, funcționari, notari. Între ele, se regăsesc eleve din Cavnic, Lăpușel, Borgoprund, Körösmezö, Remeți, Șomcuta Mare, Copalnic Mănăstur, Dănești.

Relații între copii evrei și copii creștini; între frățietate și persecutare

În unele localități, mai ales în partea sudică a județului Maramureș actual, relațiile par a fi fost și înainte de deportare și după, mai strânse între creștini și evrei. Evreii iau parte activ la sărbătorile românilor: „*Io umblam la colindat, sigur. Doar eram împreună, doară am trăit împreună*”⁵⁵, declară domnul Fulop, care în momentul deportării avea 15 ani, fapt confirmat și de prietenul său „*Ei sigur, la Crăciun umbla Deszi, toți umblam la colindat, cu pretenii, cu preținile. Adică copii de vârsta noastră. La Paști la stropit, deci nu s-o pus problema. N-o fost discriminări, să aibă discuții, să se certe românul cu maghiarul, cu evreul, nu n-o fost de așa natură, discuții în sat*”⁵⁶. Doamna Freund, din Baia Mare, nu a fost invitată niciodată la vreo sărbătoare creștină, cum este Crăciunul: „*Știu cum se ține, dar n-am fost. Evreii nu au fost chemați. Că spuneau că noi l-am spânzurat pe Iisus*”⁵⁷. În alte relatări, copiii creștini erau informați de faptul că familiile evreiești au o credință diferită și li se puneau în vedere să nu-i deranjeze: „*Și ne spuneau părinții, când umblați la colindat nu mereți acolo. Că ei nu țineau. Atâta țiiu io de micuță, țin minte că meream ca copii, no, ni se făcea și nouă trăistuță, « Na, mergeți la colindat » și ni se atrăgea atenția că pe ei să nu-i conturbăm, să nu merem la colindat, că ei nu țin Crăciunul*”⁵⁸.

46 <http://www.primaria-sighet.ro/>.

47 Interviu cu Magda Fleischmann, realizat de Adrian Boda și Daniel Stejerean.

48 Fondul Gimnaziului romano-catolic de fete Sighetu Marmăției, Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, nr. inv. 1073.

49 Interviu cu Magda Fleischmann, realizat de Aura Pinteau.

50 Interviu cu Magda Fleischmann, realizat de Adrian Boda și Daniel Stejerean.

51 Paul Krizsan, *Oglinda orașului Baia Mare*, Tipografia Minerva, Baia Mare, 1933, pp. 123-131.

52 Interviu cu Paul Markovits, realizat de Aura Pinteau.

53 Fondul Liceului „Gheorghe Șincai”, Baia Mare, Matricolele cursurilor inferioare, superioare și a elevilor particulari din anii școlari 1920-1921, 1931-1932, 1938-1939, Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, nr. inv. 803.

54 Fondul Școlii Civile de fete din Baia Mare, Clasificațiunea elevelor dela Școala civilă de fete din Baia Mare 1919-1920, clasele I, II, III, IV, nr. inv. 808.

55 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pinteau.

56 Interviu cu Pop Ștefan.

57 Interviu cu Freund Veronica, realizat de Aura Pinteau.

58 Interviu cu Privigheii Iuliana.

Chiar și în cazurile de bună înțelegere, uneori exista o stare latentă de conflict care izbucnea în relațiile dintre cei mici, copiii creștini neabținându-se în timpul certurilor de la a face unele afirmații ce ar putea fi încadrate ca antisemite.: „*Ei au trăit în înțelegere unii cu alții, dar copiii nu au mai trăit bine unul cu altul. Întotdeauna era război între copiii evrei și copiii creștini. Dar părinții mei s-au plâns părinților lor. Însă cu atâta au rămas. Când ieșeam de la școală era ceartă, care e mai tare, care mai mare*”⁵⁹. Chiar dacă aceste evenimente sunt rare, uneori unice în viața unor evrei mai norocoși, ele au totuși rezonanță în memoria lor pentru tot restul vieții: „*Nu, nu era diferență. Nu știam noi diferențe dintre... Eu de două ori am fost în viața mea evreu, în rest am fost om. Nici nu seamăn prea mult, acuma poate am îmbătrânit dar înainte vreme nu semănam cu un evreu. Și poate și acest lucru și faptul că ne înțelegeam bine cu toată lumea. Eram evreu în clasa a patra primară, când un prieten, fiul unui prieten de-a lui tata, foarte bun prieten, au făcut armata împreună, și eram foarte buni prieteni, m-o făcut „jidani”, și io, ce știam io pe atunci, că sunt evreu, nu știam io ce-i cu „jidani” asta. Păi în 39. Și, dar era mai mult jucărie sau ce știi io ce a fost și m-am dus acasă plângând, Ce-i?” mama, zic: «Uite Loți ce mi-o spus...» «Nu-i nimica, oricine aruncă către tine cu piatră, tu să arunci cu pâine.» [...] Bine, bine, dar vreau să vă mai spun că dar am venit acasă (n.r. din deportare) și am devenit om, în 89, în 22 decembrie, ca toată lumea, și eu cu soția, în paranteză, a murit acu’ trei ani și stăteam la televizor și la 4 dimineața, deci deja 23 decembrie era, la 3 dimineața sună telefonul: „jidanule” atâta spunea, nu a spus halo, bună dimineața sau ceva, atâta a spus: „jidanule pleacă în...” și a spus ceva urât care io nu știi să înjur ... pardon. N-am jurat în viața mea nici în sinea mea nici pe nimeni. Deci astea două cazuri au fost când am știut că sunt evreu. Restu... io am fost om*”⁶⁰. Trecând peste faptul că a trecut prin lagărele din Birkenau, supraviețuitorului Holocaustului pare să-i fie mai greu să înțeleagă ostilitatea prietenului din copilărie sau a anonimului de la telefon. „*În copilărie mi s-a spus de câteva ori «Măi jidane, pleacă în Palestina.» Eu eram copil, un copil mi-a spus, am povestit acasă... Mi s-a spus de câteva ori. «Lasă, nu băga în seamă, om pleca și noi», au spus atunci părinții mei*”⁶¹.

Motivația acestor tensiuni o dă un martor: „*Doar copiii, dracu’ știe, poate au fost influențați de părinți, poate că au auzit în casă vorbe, „jidovu’ asta”, „jidani”, știe dracu’ ce-a fost*”⁶². De aceea, adulții de azi iartă mai ușor spusesele colegilor de școală sau de joacă și rămân cu o părere bună despre creștinii din localitățile de origine: „*Copiii mai ziceau... bineînțeles te durea când ziceau jidan sau nu știi ce, dar îmi dau seama că era involuntar, copiii ce auzeau... dar nu. Ne-am împăcat foarte bine cu toți oamenii din comună, n-am avut probleme*”⁶³.

O confirmare a acestei explicații o dă un martor din Strâmtura, care mergea sâmbăta la evrei să-i ajute la unele treburi casnice interzise de Shabat în schimbul unor recompense, și care la un moment dat renunță, din cauza spuselor mamei: „*Mama, fie iertată, și tata, așa zicea că o luat sânge de român că nu pot naște femeile (evreice, n.r.) până nu beau sânge de român. Ce știi eu... dar de atunci n-am mai mârș. Nu știu cum o fost, că eu așa mi s-o-ntâmplat, că eu de atunci n-am mai făcut foc la evrei, că mi-o dat câte-un cocuț. Ne-o dat de mâncat, că vorba ceea era foamete*”⁶⁴. Aceeași practică este evocată de alt martor din Strâmtura: „*Am auzit treaba asta, că trebuia să înțepe, numa’ un pic să lingă, am auzit... Da’ de văzut n-am văzut*”⁶⁵.

Reacțiile negative împotriva evreilor par a fi declanșate de expunerea caracteristicilor ce defineau apartenența lor religioasă: „*O fost evrei care o fost mai religioși și purtau perciuni din aștia, și îi trăgea de perciuni. (învățătorul, n.r.)*”⁶⁶. Doamna Fleischmann povestește astfel de întâmplări din surse diferite. Cele trăite personal în Vișeu și Sighet, în copilărie: „*Mergeau vineri cu găina la tăiat, copiii aștia și aveau perciuni. Și ceilalți copii râdeau de ei. Râdeau și ei se speriau, fugeau. Știi că întotdeauna îmi era milă de ei și mă certam cu fratele meu, că și el, ca copil, îi cam ciufulea pe aștia băieți (evrei, n.n.). Că băieții (neevrei, n.n.) erau ai dracului și răi. Fetele nu prea ciufuleau*”⁶⁷. Și cele din experiența soțului: „*Evreii, după câte mi-a povestit bărbatu-meu, nu ăia bogați și mai eliți, ci ceilalți, au suferit destul de mult, că mereu au fost tachinați, mai mult ăia săraci, că cine erau mai religioși? Săracii*”⁶⁸. Povestirile doamnei Fleischmann seamănă foarte mult cu un monolog pamflet la adresa evreilor: „*uitați la mini cum ciufulit niști ficiori din satu*

59 Interviu cu Simeon Leichter, publicat în vol. *Shoah...*

60 Interviu cu Frenkel Alexa.

61 Interviu cu Hari Markus.

62 Interviu cu Simion Leichter, publicat în vol. *Shoah...*

63 Interviu cu Lazăr Nelli.

64 Interviu colectiv, Strâmtura, Ion Glodean.

65 Interviu colectiv Strâmtura, Ion Gulin.

66 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Aura Pintea.

67 Interviu cu Magda Fleischmann, realizat de Aura Pintea.

68 *Ibidem*.

ista. Tot smuls barbe și paisili (perciunii) și butut ca vei di mini. Avut și 20 vove di ghiline la coșarce și eli spart. (Uitați la mine cum m-au ciufulit niște feciori din satul acesta. Mi-au smuls barba și perciunii și m-au bătut ca vai de mine. Am avut și 20 de ouă de găină în coșarcă și ei le-au spart, n.r.)⁶⁹.

Persecutarea evreilor era pentru unii nu numai un amuzament ci chiar un gest de „bun creștin” pe care le examinează și Andrei Oișteanu în *Imagina evreului în cultura română*,⁷⁰ exacerbate mai ales în preajma sărbătorii creștine a Paștelui: „și în ajunul sărbătorilor mari, cum sunt Paștile, românii de atunci, cum e și acuma, aveau concepția că evreii l-au răstignit pe Isus Hristos și l-au batjocorit, în Joia mare se face prohodul, la biserică, iar tineretul din comună mergea din plin la biserică. Iar când ieșeau seara la 9, 10 după cele 12 evanghelii care se citeau atunci, veneau și dădeau în casele evreilor cu pietre, cu bolovani, le spărgeau geamurile, ca răzbunare de două mii de ani pentru ce au făcut, de ce l-au batjocorit pe Iisus Hristos”⁷¹. povestește domnul Bedeauan care a copilărit în Giulești. La Strâmtura întâlnim același obicei: „la noi, în Joia Mare, înainte de Paști, da'm cu petri la ei pe căși, că așa era obiceiul. Da'm pe căși, așa cum ieșeam de la beserică. Di ce-o chinuit pe Hristos. Am păcat, n-am, ști Dumnezeu! Eram copil, așa mi-o judecat mintea”⁷². Unii martori spun că numai copiii îndeplineau acest ritual, alții își amintesc că și adulții participau activ. În mod cert nu se găseau creștini care să îi oprească, nici chiar preotul ortodox.

Reacții în momentul deportării: înduioșare, sacrificiu, nepăsare, batjocură

Deși se poate spune că antipatia față de evrei în rândurile creștinilor a urmat un trend ascendent pe fondul evoluțiilor politice din Europa și din țara noastră, strângerea în ghetouri a evreilor înainte de deportare reprezintă conform mărturiilor, momentul de maximă apropiere sufletească între evrei și creștini. „Îmi aduc aminte că la Ariniș au venit fetele cu care mă plimbam eu când am fost în școala primară, ca să mă vadă la gară. Și au venit la mine, fiindcă așa mă iubeau, mă duceau în brațe, așa mă purtau când eram la școala primară la Băița”.

O româncă povestește cum își risca viața pentru a duce mâncare în ghetoul din Sighet unor vecini evrei: „Astea câteva străzi acolo la Sighet era păzit și golit de ceilalți locuitori și s-a instalat evreii care au fost duși, adică care după aia au fost duși. Și în partea aia a orașului erau nu știu câte străzi unde trăiau ei. Și aveam și noi cunoștințe. Mama avea niște cunoștințe acolo, familie și 2 copii și totdeauna ne trimitea pe fratele meu și pe mine și duceam lapte, din astea, prăjitură, de mâncare. C-avea și familia aia, Aschkenaz se numea, avea 2 copii, băiat și-o fată”.

În rare cazuri s-a ajuns la demonstrații umanitare de excepție care au salvat de la moarte vieți, cu riscul pierderii vieții proprii. „Am spus că primăria era chiar vis-a-vis de casă noastră și era un băiat care locuia în Cehoslovacia. V-am spus că era foarte aproape, numai Tisa ne despărțea și era un pod peste. Erau numai vreo 2-3 km distanță. Și el lucra acolo, în primărie. Tatăl lui era rus. Și el a venit acolo, în ghetou, și a rugat-o pe mama să mă lase pe mine la ei, că maică-sa o să aibă grijă de mine și m-ascunde. Era cehoslovac cu tată rus. IC: Dintre români, nu v-a ajutat nimeni? Dintre români? Dar care a îndrăznit oare?! Nici ei nu erau bine văzuți. (de ocupația maghiară, n.r.) E adevărat, nu ca și noi”⁷³.

Până și cei mai înverșunați împotriva evreilor, sunt înduioșați de soarta lor în momentul plecării: „la Cealâș, acolo, lângă mine era casa și s-au dus bieții jizi, și covata cu pită au lăsat-o”⁷⁴. Cu toate acestea, există și excepții: „Când ne-am dus toți oamenii au ieșit afară în stradă și au început să râdă. Așa cum vă spun, noi am plâns și ei au râs. Au stat toți afară, în curte, înaintea casei și au râs de noi”.

Alți martori au auzit doar zvonuri despre astfel de cazuri „o mai fost câte un părinte care și-o mai lăsat cât un copil. Dar nu. La noi în sat nu s-a întâmplat, numai din auzite am auzit că a mai fost câte unu care a rămas... așa câte un copil așa ascuns aici colo”⁷⁵. De multe ori evreii supraviețuitori rămân doar cu sentimentul neputinței personale, de a salva un copil din familie, „Cu copilul, încă îmi aduc aminte, copilul... noaptea am ajuns în Auschwitz, și copilul dormea, cu căpșorul pe umerii ei, și de-atunci asta a fost ultima dată când l-am văzut. Era ca un îngerăș. Avea părul blond, ochi mari albaștri, era foarte frumos copil și când a murit fratele, eu atunci mi-am propus în sinea mea c-o să am mereu grijă de copilul ăla, din păcate, n-am, avut ocazia, că copilul l-au exterminat în Auschwitz”, alteori își varsă amărăciunea pe

69 Simeon Rusu, *Șloim din Maramureș*, monolog, Editura Alexandru Anca, Cluj-Napoca, 1926 pamflet în care este înfățișat în mod exagerat limbajul, comportamentul și gândirea unui evreu din Maramureș.

70 Andrei Oișteanu în *Imagina evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 56.

71 Interviu cu Bedeauan Ioan.

72 Interviu cu Glodean Ion.

73 Interviu cu Haia Macarie, publicat în vol. *Shoah...*

74 Interviu cu Dumitru Găbrian.

75 Interviu cu Fulop Desideriu, realizat de Cosmina Paul și Adrian Oneț.

alte persoane: „Un singur lucru lucru ce îl auzeam pe taică-meu, era o vecină, un picuț mai departe, o bătrânică, și ea avea mai mulți copii: «că n-ai putut măcar unul să mi-l îmbraci, să mi-l bagi printre ai tăi?»”⁷⁶.

Această încercare de a reconstitui, cu nepărtinire și sinceritate momente din copilăria pe care au trăit-o împreună evrei și creștini într-o parte a țării cu caracteristici unice din punctul de vedere al relațiilor etnice, se poate lovi de critici atât din partea scepticilor cu privire la autenticitatea mărturiilor cât și din partea istoricilor tradiționaliști, care desconsideră alte surse decât documentele scrise. În primul caz, trebuie precizat că toate interviurile se găsesc înregistrate pe casete sau în format digital în arhiva Institutului de Istorie Orală din Cluj Napoca sau în arhiva personală, urmând a fi predate aceleiași instituții, unele fiind publicate în volumele de mărturii *Depoziții despre viață și moarte, Holocaustul din Nord-Vestul Transilvaniei* (2009) și *Shoah în Transilvania de Nord* (2010), ambele editate de Ioana Cosman și realizate de o echipă de cercetători, masteranzi și doctoranzi ai Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității Babeș-Bolyai. În al doilea caz, este de subliniat că orice informație din interviuri este confruntată cu precădere cu documentele arhivistice disponibile, verificată dacă este posibil cu bibliografia existentă și în cel mai disperat caz, comparată cu alte mărturii. Oricum, cercetarea de istorie orală este subiectivă, umană și descriptivă, iar în unele capitole ale istoriei este singura care poate aduce lumină în conurile de umbră pe care le-au creat regimurile politice sau mentalitățile unor vremuri.

Martori:

- Anonima,** persoană de sex feminin, născută în 1923, în județul Sălaj (nu dorește să specifice localitatea), naționalitate: română, religia mozaică, studii: 4 clase primare și 4 ani gimnaziu particular, casnică, pensionară. Interviuul a fost realizat în 19 februarie 2009 de Aura Pinteș în Baia Mare.
- Bedeuan Ioan,** născut în 1934, în Aninoasa, județul Hunedoara, naționalitatea română, religia: catolică, studii: Facultatea de Medicină Veterinară, medic veterinar, pensionar. Interviuul a fost realizat în iulie 2006 de Cosmina Paul în Sighetu Marmăției.
- Botnariuc Mihai,** născut în 1 noiembrie 1938, în Rona de Sus, județul Maramureș, naționalitatea: ucrainiană, religia: ortodoxă, studii: liceul, învățător, pensionar. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș, în 11 iulie 2006 în Sighetu Marmăției.
- Chindriș Vasile,** născut în Sighetu Marmăției, județul Maramureș, naționalitatea română, religia: ortodoxă, pensionar. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în iulie 2006 în Sighetu Marmăției.
- Deutsch Rozalia (n. Ferencz),** născută în 4 ianuarie 1923 în Băița de Sub Codru, județul Maramureș, naționalitatea evreiască, religia: mozaică, studii: cinci clase primare și gimnaziu, funcționară, pensionară. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în septembrie 2008, în Baia Mare.
- Fleischmann Magda (n. Borca),** născută în 14 octombrie 1925, în comuna Mofinu Mic, județul Satu Mare, naționalitatea română, religia: catolică, studii: liceul, trei ani de Medicină, funcționară, pensionară. Interviuul a fost realizat de Adrian Boda și Daniel Stejerean în 13 mai 2006, în Baia Mare, reluat de Aura Pinteș în 3 aprilie 2009.
- Frankel Alexa,** născut în 15 februarie 1928, în Chișineu Criș, județul Arad, naționalitate evreiască, religie mozaică, studii: Institutul Agronomic Cluj Napoca, inginer, pensionar. Interviu realizat de Aura Pinteș și Daniel Oneș în 12 mai 2006, în cadrul proiectului Holocaustul Evreilor din Nord-Vestul Transilvaniei.
- Freund Veronica (n. Roth),** născută în 4 decembrie 1925 la Târgu Lăpuș, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religia: mozaică, studii: 7 clase, croitoreasă, pensionară. Interviuul a fost realizat de Daniel Stejerean și Adrian Boda, în mai 2006, în Baia Mare.
- Fülop Desideriu,** născut în 17 septembrie 1928, în Ariniș, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religia: mozaică, studii: Liceul Teoretic și Liceul Economic, contabil, pensionar. Interviuul a fost realizat de Cosmina Paul și Adrian Oneș, în mai 2006, în Baia Mare, în cadrul proiectului Holocaustul Evreilor din Nord-Vestul Transilvaniei; reluat de Aura Pinteș în mai 2008.
- Lazăr Neli,** născută în 9 septembrie 1947, în Budești, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religia: mozaică, studii: liceul, administrator societate, pensionară. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în 12 mai 2008, în Baia Mare.
- Leighter Simeon,** născut în 13 februarie 1922, în Ocna Șugatag, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religia: mozaică, studii: 7 clase, lucrător în comerț, pensionar. Decedat în 2009. Interviuul a fost realizat de Ioana Cosman și Daniel Stejerean în decembrie 2008, Sighetu Marmăției.

76 Interviu cu Lazăr Neli.

- Macarie Haia (n. Roth),** născută în 9 iunie 1925, în Ciarda, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religie mozaică, studii: 4 clase, pensionară. Interviuul a fost realizat de Ioana Cosman și Daniel Stejerean în martie 2007 în Oradea.
- Markovits Paul,** născut în 18 octombrie 1932 în Baia Mare, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religie mozaică, studii: Școala Tehnică de Chimie, maistru, pensionar. Decedat în 2010. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în decembrie 2005, în Baia Mare, reluat de Dan Stejerean în mai 2006, în Baia Mare.
- Markus Hari,** născut în 18 februarie 1942 în Iași, județul Iași, naționalitate evreiască, religie mozaică, studii: Facultatea Politehnică Iași, inginer, pensionar. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș, în martie 2012, în Sighetu Marmăției.
- Mezei Margareta (n. Rosenberg),** născută la 16 mai 1921, în Sighetu Marmăției, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religie mozaică, studii: Liceul „Domnița Ileana”, pensionară. Interviuul a fost realizat de Ioana Cosman și Dinu Gherman în martie 2007, Oradea; publicat în volumul Shoah în Transilvania.
- Pop Ștefan,** născut la 8 iunie 1934, în Ariniș, județul Maramureș, naționalitate română, religie catolică, studii: liceul, lucrător comercial, pensionar. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în 3 iunie 2008, în Baia Mare.
- Privighei Iuliana,** născută în 5 martie 1935, în com. Colciu Mare, jud. Satu Mare, naționalitate română, religie nespecificată, studii: Liceul Pedagogic, contabilă, telefonistă, pensionară. Interviuul a fost realizat de Comina Paul în iulie 2006, în Baia Mare.
- Sarkady Elisabeta,** născută în 23 august, 1948, în Sighetu Marmăției, jud. Maramureș, naționalitate maghiară, religie nespecificată, studii: liceul, lucrător comercial, pensionară. Interviuul a fost realizat de Aura Pinteș în 25 iunie 2011, la Sighetu Marmăției.
- Solomon Golda, (n. Malek),** născută în 30 noiembrie 1926, în Sighetu Marmăției, județul Maramureș, naționalitate evreiască, religia: mozaică, studii: 7 clase, casnică. Interviuul a fost realizat de Ioana Cosman în decembrie 2008, în Sighetu Marmăției.

Interviu colectiv, realizat în comuna Strâmtura, județul Maramureș de către Aura Pinteș în 26 iunie 2011, printre alții cu **Găbrian Dumitru, Gulin Ion** (născut în 23 februarie 1927); **Glodean Ion**, naționalitate română, religie ortodoxă, studii: 7 clase, agricultori, pensionari.

Enfants juifs, enfants chrétiens – souvenirs de temps passés

(Résumé)

Notre étude a été conçue à partir des entretiens réalisés avec des personnes qui sont nées ou qui ont vécu des laps de temps plus longs ou plus courts dans la région qui couvre l'actuel département de Maramureș. La méthodologie utilisée dans les entretiens est spécifique à l'histoire orale. Nous avons sélectionné les histoires de vie de 19 personnes (9 hommes et 10 femmes) de diverses nationalités : 12 juives, 5 roumaines, 1 ukrainienne, 1 hongroise), né entre 1921 et 1948. Les interviewés sont des juifs, mais également des chrétiens qui ont eu des voisins, des collègues, ou de partenaires de vie juifs, dont les histoires s'entrelacent et se complètent. C'est un essai de reconstituer, sans parti pris et honnêtement, les moments de l'enfance commune des ces juifs et ces chrétiens dans une partie du pays qui présente des caractères éthiques particuliers par rapport à l'ensemble du pays.

Notre étude n'a pas cherché de mettre l'accent sur les données historiques ou les noms, mais surtout sur des considérations personnelles, la perception des séquences de vie familiale, sociale, religieuse, évoquant l'ambiance d'un village, d'une ville, d'un temps historique, dans le but d'obtenir des histoires de vie. Dans la plupart des entretiens, l'enfance des interviewés couvre la période d'entre les guerres. Leurs souvenirs sont plaisants et ils y reviennent avec joie. Les témoins juifs ont accepté ouvertement de revivre les moments ayant précédé la déportation, mais certains d'entre eux ont préféré garder le silence quand les questions se sont portées sur la période des manifestations antisémites. Les années de l'enfance, au-delà du niveau social des interviewés, sont restés profondément gravées dans la mémoire affective, même si dans le temps du récit des souvenirs douloureux surgissent parfois à la surface de la conscience.